

MARINA ČUBRIĆ, LANA HUDEČEK i MILICA MIHALJEVIĆ

Uf, gdje mi je enklitika – sloboda u redu riječi

Redosljed rečeničnih sastavnica u nastavnim programima hrvatskoga jezika ne obrađuje se sustavno, a najčešće se i nedovoljno uvježbava u praksi. U prvome razredu srednje škole u okviru učenja o prozodiji učenici uče i o enklitikama (zanaglasnicama ili naslonjenicama) i proklitikama (prednaglasnicama ili prislonjenicama). Međutim, kako je opći stav da je red riječi u hrvatskome jeziku slobodan, tako se ni tomu problemu ne posvećuje dovoljno pozornosti. Tek kad se počne analizirati red riječi u učeničkim sastavcima, uočavaju se primjeri koji se ne mogu smatrati pravilnima u hrvatskome standardnom jeziku.

U planu i programu za prvi razred srednje škole nije posebno označen red riječi, ali se u praksi poučavanja nastavne jedinice o enklitikama i proklitikama poučava i njihov položaj u rečenici, posebno položaj enklitika. U trećemu razredu, kad se obrađuje sintaksa, red riječi izdvojena je nastavna jedinica. Međutim, ishod se poučavanja „poznavati red riječi u pisanju” ne može ograničiti samo na jednu nastavnu jedinicu, nego se taj ishod mora provlačiti kroz sve nastavne jedinice, posebno one nastave izražavanja i pripreme za pisanje školskih zadaća.

prvi razred:

Naglašene i nenaglašene riječi. Enklitike i proklitike. Suprasegmentna (intonativna) obilježja na razini rečenice: rečenični naglasak, rečenična melodija, tempo, intenzitet, stanika (vrednote govorenog jezika).

treći razred:

Red riječi u rečenici (osnovni i aktualizirani).

(iz Nastavnoga programa za gimnazije)

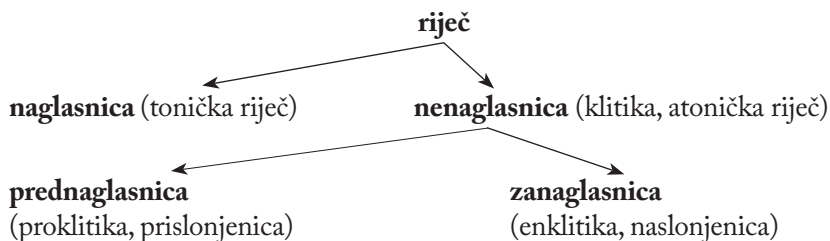
U vrednovanju školskih eseja na državnoj maturi sintaktička točnost nosi 4 boda (od ukupno 14 bodova za kategoriju ‘uporaba hrvatskoga standardnog jezika’). Ta se kategorija dijeli na dvije razine: spojevi riječi (2 boda) i red riječi, uporaba veznika, gramatički točne rečenice (2 boda). Ocjenjivačko iskustvo pokazuje da je najviše pogrešaka u redu riječi u rečenici u primjerima u kojima učenici zanaglasnice pišu (jer ih tako i izgovaraju) na početku nove naglasne cjeline, npr.: *Pjesnici hrvatske moderne su bili pod utjecajem francuskoga simbolizma.* umjesto: *Pjesnici hrvatske moderne bili su pod utjecajem francuskoga simbolizma.*

Obično se kaže da je u hrvatskome red riječi slobodan za razliku od nekih drugih jezika, npr. engleskoga. Tako englesku rečenicu *The girl looked at the boy.* na hrvatski možemo

prevesti kao *Djevojčica je gledala dječaka*. ili malo obilježenije *Dječaka je gledala djevojčica*. ili stilski obilježeno *Gledala je dječaka djevojčica*. ili *Gledala je djevojčica dječaka*. Ono što je s obavijesnoga aspekta najvažnije (tj. tema) dolazi na početak rečenice. Međutim, svaka riječ ipak ne može doći na početak rečenice, pa ne bismo mogli prihvatiti rečenicu *Je gledala djevojčica dječaka*. Riječ *je* (enklitički oblik glagola *biti*) zanaglasnica je koja se naslanja na riječ koja joj prethodi i s njom tvori zajedničku naglasnu cjelinu, pa stoga ne može doći na početak rečenice jer joj ništa ne prethodi te se nema na što nasloniti.

Zanaglasnica (enklitika, naslonjenica) riječ je koja nema vlastitoga naglasaka, nego se naslanja na riječ ispred sebe i s njom čini jednu naglasnu cjelinu, npr. *Vidio ju je*. Zanaglasnice mogu biti zamjenične: *me, te, ga, ju, je, se...*; glagolske: *je, su, ću, ćeš, će, bih, bi...* te čestica *li*.

S obzirom na to mogu li imati vlastiti naglasak, razlikuju se naglasnice ili toničke riječi, tj. riječi koje imaju svoj naglasak, i nenaglasnice, klitike ili atoničke riječi, tj. riječ koje nemaju svoj naglasak. Nenaglasnice se dijele na prednaglasnice, proklitike ili prislonjenice i zanaglasnice, enklitike ili naslonjenice. Prednaglasnica se naslanja na naglašenu riječ iza sebe (npr. *kod prijatelja, pri prijenosu*), a zanaglasnica na naglašenu riječ ispred sebe (*vidim ga, pogledali su je, pjevao je*). Za razliku od prednaglasnica, na koje u određenim uvjetima može preskakati naglasak (*ù školu*), zanaglasnice ne mogu imati naglasak. Stoga je logično da njima ne može početi naglasna cjelina.

Najčešće se griješi tako da se zanaglasnica stavlja ispred glagola onda kad bi morala stajati iza njega, što je svojstveno razgovornomu funkcionalnom stilu, npr.: *Ranko Marinković je napisao Gloriju*. umjesto: *Ranko Marinković napisao je Gloriju*. (stilski neobilježen red riječ) ili *Ranko je Marinković napisao Gloriju* (izrazito stilski obilježen red riječi).

U hrvatskome standardnom jeziku zanaglasnica uz subjekt uz koji ne stoji atribut ni apozicija u pravilu dolazi na drugome mjestu u rečenici, odnosno iza prve naglašene riječi u rečenici s kojom čini naglasnu cjelinu, npr. *Marinković je napisao dramu Gloria., Ljubav je prerasla u ogorčenost i nemoć., Karakter mu je potpuno prosječan*. U takvim rečenicama nitko ne griješi. Problem se pojavljuje ako uz rečenični subjekt stoji atribut ili apozicija. Tada zanaglasnica može stajati ili:

- iza semantički nosivoga dijela predikata (stilski neobilježeni red riječi):

Ranko Marinković napisao je dramu Gloria.

Njegov karakter i razmišljanja potpuno su prosječni.

Njegova ljubav prerasla je u ogorčenost i nemoć.

ili:

- na drugome mjestu u rečenici, odnosno iza prve naglašene riječi u rečenici s kojom čini naglasnu cjelinu:

Ranko je Marinković napisao dramu Gloria.

Njegovi su karakter i razmišljanja potpuno prosječni.

Njegova je ljubav prerasla u ogorčenost i nemoć.

Pritom su prvi (u kojemu se zanaglasnica umeće između imena i prezimena) i drugi primjer (u kojemu se zanaglasnica nalazi na drugome mjestu u rečenici u kojoj se nalaze dva subjekta povezana veznikom *i*) izrazito stilski obilježeni. Rastavljanje imena i prezimena zanaglasnicom (npr. *Ana se Karenjina ubila zbog nesretne ljubavi.*, *Faust je Vrančić autor prvoga hrvatskog rječnika.*) zbog izrazite stilske obilježenosti pripada isključivo književnoumjetničkome stilu. U stilski neobilježenome redu riječi (kakvim bi trebalo pisati i esej na maturi) zanaglasnica se stavlja iza prve naglašene riječi iduće naglasne jedinice (*Faust Vrančić autor je prvoga hrvatskog rječnika.*, *Ana Karenjina ubila se zbog nesretne ljubavi.*) Zbog težnje da bude što bliže početku rečenice, zanaglasnica može, kao u trećemu primjeru, rastaviti uže sintaktički ili semantički povezane riječi, npr. zanaglasnicom se može rastaviti pridjev, zamjenica, broj ili imenica (*Hrvatski je prvi gramatičar Bartol Kašić.*, *Naš je prvi gramatičar Bartol Kašić.*, *Prvi je hrvatski gramatičar Bartol Kašić.*, *Gramatičar je Bartol Kašić autor prve hrvatske gramatike.*) od imenice. U tome je slučaju stilska obilježenost manja nego u prvim dvama primjerima te je riječ o upotrebi dobroj i u kontekstima koji nisu književnoumjetnički.

Kad se u rečenici nalazi višerječni naziv koje ustanove, njegovi se dijelovi nikada ne razdvajaju: *Sveučilište je u Zagrebu raspisalo natječaj za dodjelu studentskih stipendija.* > *Sveučilište u Zagrebu raspisalo je natječaj za dodjelu studentskih stipendija.*

Nađu li se u istoj rečenici dvije zanaglasnice ili više njih, njihov je redoslijed sljedeći:

- na prvo mjesto dolazi riječca *li* (*Vidiš li je?*)
- glagolske zanaglasnice prethode zamjениčnim (*Jučer sam je vidio.*) – iznimka je treće lice prezenta (*Dječak ga je vidio.*)
- ako je u rečenici više zamjениčnih zanaglasnica, one dolaze ovim redom: dativ, genitiv, akuzativ: *Preporučio mi vas je profesor.*

Slijedi niz rečenica iz učeničkih eseja i školskih zadaća u kojima je red riječi prilagođen normi hrvatskoga standardnog jezika.

rečenica iz eseja/zadaće	rečenica usklađena sa sintaktičkom normom hrvatskoga standardnog jezika
Njegova ljubav prema Lotti je prerasla u ogorčenost i nemoć.	Njegova ljubav prema Lotti prerasla je u ogorčenost i nemoć. Njegova je ljubav prema Lotti prerasla u ogorčenost i nemoć.
Hrvatski turizam, kao važan dio gospodarstva, je jedan dio slagalice u ekonomiji.	Hrvatski turizam, kao važan dio gospodarstva, jedan je dio slagalice u ekonomiji. Hrvatski je turizam, kao važan dio gospodarstva, jedan dio slagalice u ekonomiji.
Rodion Romanovič Raskoljnikov je student prava.	Rodion Romanovič Raskoljnikov student je prava.
U Gogoljevu djelu <i>Kabanica</i> se susreću na kraju fantastika i realizam.	U Gogoljevu djelu <i>Kabanica</i> susreću se na kraju fantastika i realizam. U Gogoljevu se djelu <i>Kabanica</i> susreću na kraju fantastika i realizam.
Taj dugački popis nam pokazuje da odabir nije promišljen.	Taj dugački popis pokazuje nam da odabir nije promišljen. Taj nam dugački popis pokazuje da odabir nije promišljen.
To književnopovijesno razdoblje je obilježeno različitim stilovima.	To književnopovijesno razdoblje obilježeno je različitim stilovima. To je književnopovijesno razdoblje obilježeno različitim stilovima.
U osnovi ovoga Držićeva djela je sukob roditelja i djeteta.	U osnovi ovoga Držićeva djela sukob je roditelja i djeteta. U osnovi je ovoga Držićeva djela sukob roditelja i djeteta.
Igra kao dječja zabava je čista u odnosu na ostale ljudske aktivnosti.	Igra kao dječja zabava čista je u odnosu na ostale ljudske aktivnosti.
Kad se nogometaš otkupi za cijenu proračuna jedne afričke države, sustav vrijednosti se počinje urušavati.	Kad se nogometaš otkupi za cijenu proračuna jedne afričke države, sustav vrijednosti počinje se urušavati. Kad se nogometaš otkupi za cijenu proračuna jedne afričke države, sustav se vrijednosti počinje urušavati.

Svaki pojedinac bi se trebao rekreirati.	Svaki pojedinac trebao bi se rekreirati. Svaki bi se pojedinac trebao rekreirati.
Osobe kojima se divimo su odgovorne za mnoge društvene neuspjehe.	Osobe kojima se divimo odgovorne su za mnoge društvene neuspjehe.
Oni koji nastoje život pojednostavniti ga ne mogu razumjeti.	Oni koji nastoje život pojednostavniti, ne mogu ga razumjeti.
Francuski književnik Albert Camus (1913. – 1960.) je pripadao egzistencijalističkoj struji u književnosti i filozofiji.	Francuski književnik Albert Camus (1913. – 1960.) pripadao je egzistencijalističkoj struji u književnosti i filozofiji. Francuski je književnik Albert Camus (1913. – 1960.) pripadao egzistencijalističkoj struji u književnosti i filozofiji.
Drugo obilježje Filipova karaktera kao „hipersenzibilnoga junaka” na koje analiza upućuje je „traganje za identitetom”.	Drugo je obilježje Filipova karaktera kao „hipersenzibilnoga junaka” na koje analiza upućuje „traganje za identitetom”. Drugo obilježje Filipova karaktera kao „hipersenzibilnoga junaka” na koje analiza upućuje jest „traganje za identitetom”.
Akakije Akakijevič, glavni lik Gogoljeve novele <i>Kabanica</i> , je imao izlisanu i tanku kabanicu.	Akakije Akakijevič, glavni lik Gogoljeve novele <i>Kabanica</i> , imao je izlisanu i tanku kabanicu.

Zanaglasnice mogu doći na ono mjesto na kojemu se lako mogu nasloniti na riječ ispred sebe, a ne mogu doći na mjesto na kojemu se ne mogu nasloniti na riječ ispred sebe, a to je početak rečenice, iza zareza, iza zgrade, iza nabiranja, iza sveze. Ako se položaj zanaglasnice iz bilo kojega razloga ne može promijeniti, umjesto zanaglasnice treba upotrijebiti naglašenu riječ.